

İslam Fıkhı Açısından Taziye Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme

Mehmet Aziz YAŞAR*

An Evaluation on the Condolence According to Islamic Jurisprudence

Citation/©: Yaşar, Mehmet Aziz, An Evaluation on the Condolence According to Islamic Jurisprudence, Artuklu Akademi, 2017/4 (2), 109-134.

Abstract: In this study we have tackled the topic of condolence which has an important place in the Islamic culture and in the social relationships of Islamic community. In this context, the information relating to the value and legitimacy of condolence and its forms and decrees in different situations, the way of condolence, the time and place of condolence and the behaviors to be avoided in condolence has been given in the study. The decree of reading al-Fatiha and donating it to the soul of the deceased which has been a symbol of condolence in the South East part of Turkey and the decree of the offering which are given to the guests have been studied likewise.

Key Words: Condolence, Duration, Place, Reading Qur'an, The Chapter of al-Fatiha

Atıf/©: Yaşar, Mehmet Aziz, İslam Fıkhı Açısından Taziye Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme, Artuklu Akademi, 2017/4 (2), 109-134.

Öz: Bu çalışmada, İslâm kültüründe ve İslam toplumunun sosyal ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesinde önemli bir yeri olan taziye konusu ele alınmıştır. Taziyenin fıkhî değeri, meşruiyeti; taziyenin uygulanış yöntemleri, süresi, mekânı ve taziyede sakınılması gereken davranışlar ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca özellikle ülkemizde taziyenin vazgeçilmez bir pratiği haline gelmiş olan Fatiha suresinin taziye esnasında okunup ölünün ruhuna bağışlanması ve taziyelerde ikram edilen yemeklerin hükmü de ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Taziye, Müddet, Mekân, Kur'an Okuma, Fatiha Suresi.

Giriş

Fıkh, İmam Ebû Hanife'nin de ifade ettiği gibi "kişinin leh ve aleyhinde olanı bilmesidir."¹ Yani kişinin hak ve yetkilerini, sorumluluk ve yükümlüklerini şer'î kaynaklardan istifade ederek öğrenmesidir. İslâm toplumunda yakını vefat etmiş insanlara yakınlık göstererek acılarını paylaşmak, onları teskin etmeye çalışmak ve onları sabretmeye teşvik etmekten ibaret olması

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı.

¹ Zeynüddin b. İbrahim İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Değâik*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Beyrut ty., I, 6.

hasebiyle taziye, kişinin en önemli toplumsal yükümlülük ve sorumluluklarından addedilmektedir. Müslümanların taziye konusundaki görev ve vazifelerini İslâm hukuku çerçevesinde öğrenmemiz büyük önem arz etmektedir. Bu konuda da bizlere klasik fıkıh eserleri ışık tutacaktır. Makalemizde başta Hz. Peygamber (s.a.v) ve selef-i salihin olmak üzere dört mezhep imamı ve bu mezheplere bağlı fakihlerin, taziye ile ilgili verdikleri malumatları ve bu yöndeki uygulamalarını esas alarak taziyenin meşru şeklini ortaya koymaya çalışacağız. Bu bağlamda, taziyenin şekli ve ifadelerinin belirlenmesi, müddetinin tespit edilmesi, taziye sahiplerinin belli bir mekânda toplanıp taziye kabul etmelerinin hükmü, değişik durumlarda taziye pratiğini yerine getirmenin usulü ve taziye esnasında Fatıha suresinin okunması hususları ele alınıp değerlendirilecektir.

1. Taziye Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

Taziye, sözlükte şeddeli olan “عَزَى/azza” fiilinin mastarı olup musibete maruz kalan kişiyi teselli etme, sabretmeye teşvik etme ve acısını hafifletmeye çalışma anlamlarına gelmektedir.² Taziyenin terim anlamına gelince İslâm hukuku bilginleri, anlamca birbirine yakın tanımlar yapmışlardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Hanefiler taziyeyi “yakınına kaybedenleri metanetli olmaya teşvik ve onları teselli etmeye çalışmaktır” şeklinde tarif etmiş ve onun şiarının da “انا لله والله وانا اليه راجعون / biz Allah’a aitiz ve ona döneceğiz” sözü olduğunu ifade etmişlerdir.³

Malikiler, şu şekilde tarif etmişlerdir: “Taziye mükâfat vaadi ile musibetzedeyi sabretmeye teşvik etmek, merhume ve yakınları için dua ve niyazda bulunmaktır.”⁴

Şafîilerin tanımı şu şekildedir: “Yakını vefat edenleri sabretmeye teşvik etmek, ona musibete karşı vaat edilen mükâfatı hatırlatmak, müsibetzedenin tahammülsüzlük edip günahkâr olmasını engellemeye çalışmak, ölünün bağışlanması için dua etmek ve musibetzede için niyazda bulunmaktır.”⁵

Hanbelî mezhebine müntesip âlimler de benzer tarifler yapmışlardır. Söz gelimi İbn Kudâme (v. 620/1223) şöyle demektedir: “Taziye ile kastedilen vefat edenin yakınlarının teselli edilmesi, haklarının gözetilmesi ve taziye sahiplerine yakınlık gösterilmesidir.”⁶

² Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Daru Sadr, Beyrut 1414/1993, XV, 52.

³ Osman b. Ali Zeylai, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, el-Matba'atu'l-Emiriyye el-Kübâr, Kahire 1313, I, 246; Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî, *Hâşiyetu't-Tahtâvî ala Merâki'l-Felâh*, (tahk. Muhammed Abdulaziz el-Hâlidî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997, s. 618.

⁴ Ahmed b. İdris el-Karâfi, *ez-Zehîre*, (tahk. Muhammed Hacı), Dâr'ul-Garbi'l-İslâmiyye, Beyrut 1994, II, 481.

⁵ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, (tahk. Zuhayr eş-Şâvîş), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1412/1991, II, 144; Süleyman b. Muhammed Büceyremî, *el-Büceyremî ala'l-Hatib*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1996, II, 580.

⁶ Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, (tahk. Abdullah b. Abdilmühsin ve Abdulfettah Muhammed) Dâru Alemi'l-Kütüb, Riyad 1406, 1412, 1417/1986, 1992, 1997, III, 485.

Bütün bu tanımlardan anlaşıldığı üzere taziye, insanların kullandıkları birkaç ifadeden ibaret olup vefat edenin yakınlarını metanet göstermeye teşvik etmek, onların üzüntüsünü paylaşarak onları teskin etmeye çalışmak, hem merhuma hem de yakınlarına dua etmek ve onların Allah'ın kaza ve kaderine boyun eğmesini öğütlemektir. Bu ifadeler, sadece vefat eden Müslüman kimsenin Müslüman yakınları için kullanılır. Gayri müslimler içinse yukarıdaki ifadeler kullanılmaz. Esasen İslâm gibi hoşgörü temeli üzerine bina edilmiş bir dinin mensupları olarak Müslümanların, örnek olma babında ve dinin değerlerinden taviz vermemek kaydıyla, herkes ile hemhal olmaları elzemdir. Müslümanların üzüntülerine, sıkıntılarına, dertlerine ortak olup paylaşmak zorunda oldukları gibi, gayri müslimlerin sıkıntıları ve musibetlerine de ortak olup paylaşmaları, hoşgörü dini olan İslâm'ın, önemsedığı güzel davranışlardandır. Nitekim Peygamber efendimizin (s.a.v.), sahâbenin ve tâbiînin uygulamaları bu konuda bizlere en güzel modeldir. Resûlullah (s.a.v.) Yahudi olan bir çocuğu, ölüm döşegindeyken ziyaret etmiş ve ona Müslüman olmasını teklif etmiştir. Çocuk da onun teklifini kabul edip kelime-i şahadet getirmiştir. Çocuk vefat edince Resûlullah (s.a.v.), "Allah'a hamd olsun ki ateşten kurtuldu, bizim de onun taziyesini yapmamız gerekir." buyurmuştur.⁷ Bir rivayete göre Hasan el-Basrî (v. 109/728)'nin sohbetlerine devam eden bir Hıristiyan ölmüş, Hasan el-Basrî de ölen kişinin kardeşinin yanına giderek taziyesini şu ifadelerle yapmıştır: "Allah, bu musibete karşılık sana en güzel sevabı nasip etsin, Allah onun ölümünü bize hayırlı kılsın; başına gelen bu musibete karşı sabırlı olmanı dilerim".⁸ Buna göre taziye; sabrı teşvik etmek, ölünen Müslüman yakınları için mükâfat vaadini hatırlatmak, ölü yakınlarını sabırsızlık etmekten sakındırmak, Müslüman olan ölü için mağfiret dilemek ve musibettede için musibetin telafisi için niyazda bulunmak şeklinde tarif edilmiş olsaydı, gayri müslimleri de kapsamı açısından daha uygun olurdu.

2. Taziyenin Fazileti

İslâm dini musibete düşenlere ilgi göstermeyi emreder ve bunun karşılığında büyük bir mükâfat olduğunu vaat eder. Nitekim musibet sahibine teselli vermenin, sevabı celbeden makbul bir amel olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla vefat edenin yakınlarına sabrı tavsiye etmek, musibetin karşılığındaki ecir ve sevabını hatırlatmak, onları musibetin acısından dolayı tahammülsüzlük etmekten vazgeçirmek, Müslüman bir topluluğa verilen en önemli görevlerden olan "insanlara iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma"⁹ görevinden sayılmıştır. Nevevî, taziye vazifesini "iyilik ve takva konusunda yardımlaşın, günah ve haddi aşmada yardımlaşmayın"¹⁰ ayetinin kapsamına dâhil ederek, önemli bir vazife olduğunu vurgulamıştır.¹¹

⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (tahk. Şuayb el-Arnâvutî), Müessesetü'r-Risâle, yy. 1421/2001, XX, 187.

⁸ Mihmâs b. Abdillâh el-Cel'ûd, *el-Müvâlatu ve'l-Mü'âdâtu fi'ş-Şer'i'eti'l-İslâmî*, Riyad 1407/1987, II, 744.

⁹ Âl-i İmran, 3/104.

¹⁰ Mâide, 2/5.

¹¹ Nevevî, *el-Ezkârü'l-Müntehabe*, s. 269.

Taziyenin faziletine dair Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den çok sayıda hadis varid olmuştur. Bunlardan birkaçını şu şekilde sıralamak mümkündür:

İbn Mesud'un (ra) naklettiğine göre Resûlullah (s.a.v.) "Felakete uğrayan bir kimseye geçmiş olsun ziyaretinde bulunana, felakete uğrayana verilecek sevabın misli verilir"¹² buyurmuştur.

Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ın dedesinden rivayet ettiğine göre Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle demiştir: "Bir musibet nedeniyle kardeşinin taziyesinde bulunan hiç bir mümin yoktur ki, Yüce Allah kıyamet günü ona keramet elbiselerinden bir takım elbise giydirmesin."¹³

Enes b. Malik'ten (r.a) nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.): "Her kim bir musibet sebebiyle mümin kardeşine taziye de bulunursa Allah ona kıyamet gününde onun sebebiyle kendisine 'habr' olunacak bir elbiseyi giydirecektir. Sahabe 'ey Allah'ın Rasûlü habr olunması ne demektir?' diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v.) 'ona gıpta edilecek demektir' buyurmuştur."¹⁴

3. Değişik Hallerde Taziyeleşmenin Usûlü

Fukahâ, namahrem erkek için genç kadının taziyesi hariç; erkek, kadın, küçük ve büyük tüm ölü yakınlarının taziyesinin müstehap olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan da zayıf, musibete tahammülü az olan çocuk, yaşlı erkek ve kadınların taziyelemleri önceliklidir. Çünkü bunların herkesten daha çok teselliye ihtiyaçları vardır. İbn Kudâme bu hususu şu şekilde özetlemiştir: Küçük olsun büyük olsun tüm musibetzedelerin taziyesi müstehaptır. Bunlar arasında da önce salih, yaşlı ve hatırlı kişiler, kendilerini kontrol edemeyecek derecede ağlayıp dövünen cenaze yakınlarını; ölümden kurtuluş olmadığı, isyan etmemek gerektiği gibi sözlerle yatıştırmaya çalışılır. Ayrıca fitne korkusundan dolayı yabancı erkeklerin, genç kadınların taziyesini yapması hoş görülmemiştir.¹⁵

Hanefilere göre büyük-küçük, erkek-kadın ayrımı yapmaksızın ölünün bütün akrabalarına taziye de bulunmak müstehaptır. Ancak ölünün akrabası olan genç kadınlara, mahremi olmayan kimseler taziyesini yapamazlar.¹⁶ Şafiîlerden Nevevî de İmam Şâfiî'den naklen şöyle demiştir: Akrabalarının taziyesinin yapılması müstehaptır. Ancak ölünün yakını olan genç kadının taziyesini, kendisiyle evlenemeyecek olan yakın akrabası ve eşi dışında kimsenin yapmaması gerekir.¹⁷ Bu konuda Hanbelî mezhebinin görüşü diğer

¹² Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, (tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1418/1998, II, 376.

¹³ Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, (tahk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, yy. ty., I, 511.

¹⁴ Abdurrazzak b. Himâm İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, (tahk. Habibü'r-Rahman el-'Azamî), el-Meclisü'l-İlmî, Hind 1403/1982, IV, 164. Ayrıca bu tür rivâyetler için bkz. Ali Albayrak, İsmail Arıcı, "Elazığ'da Taziye Geleneği", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2, 2007, s. 35-36.

¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 485.

¹⁶ Nizamüddin el-Belhî ve Diğerleri, *el-Fetâve'l-Hindiyeye*, Dâru'l-Fikr, yy. 1310/1892, I, 167.

¹⁷ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu Şerhü'l-Mühazzeb*, Dâru'l-Fikr, yy. ty., V, 305.

mezheplerle aynıdır.¹⁸

Mezheplerin genel görüşü özet olarak şu şekilde ifade edilebilir: Musibete düşmüş ölünün tüm yakınlarının üzüntülerini paylaşmak, musibetlerini hafifletmek, onlara yakınlık göstererek teselli etmeye çalışmak müstehaptır. Ancak bunlardan genç kadının taziyesi, fitne korkusundan dolayı mahremi olmayanları tarafından yapılmaması tavsiye edilmiştir.

3.1. Asinin Taziyesi

Gerek taziye ile ilgili varid olan hadislerin umumi olması ve gerekse mezheplerin konuyla ilgili görüşlerinin genel olması, âsilerin taziyesinin yapılabileceğini ortaya koymaktadır. Çünkü bu üzüntülü durumlarda, musibete maruz kalanların yanında olmak, üzüntülerini paylaşmak, onları teselli etmek için güzel sözler söylemek, onların da durumlarını düzeltebilecek ve tövbe etmelerine sebep olabilecek davranışlardır. Buna karşı onların bu kerderli hallerinde yalnız bırakılmaları ve onlarla ilgilenilmemesi onların kendilerini toplumdandan dışlanmış olarak hissetmelerine ve dolayısıyla daha kötü bir duruma düşmelerine neden olabilir. Keza taziye sahibinin yalnız bırakılması İslam'ın insanlarla iyi yaklaşımda bulunulması emrine de aykırıdır. Ebu Davûd (v. 275/888), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855)'e "Elbiselerini yırtıp parçalayan ölü yakınlarının taziyesinde bulunmada bir sakınca var mı?" şeklinde bir soru yöneltir. Buna cevaben Ahmed b. Hanbel "Hak olan bir şey batıl olan bir şey için terk edilmez" diyerek cevap verir.¹⁹ Hâsılı musibete düşer olmuş günahkâr kimsenin taziyesini yapmak, şer'î açıdan her hangi bir sakıncası bulunmamaktadır.

3.2. Günah İşlerken Ölenin Taziyesi

Mürted olmadığı müddetçe günah işlerken ölen kimsenin taziyesi yapılabilir. Diğer bir ifadeyle intihar edenlerin, sarhoş iken ölenlerin, kısas veya hadden ötürü öldürülenlerin taziyelerinin yapılmasında bir sakınca bulunmamaktadır.²⁰ Zira taziyenin meşruiyet ve faziletıyla ilgili deliller, ölenler arasında fark gözetmeksizin âmm olarak varid olmuştur. Onun günahkâr olmayana has kılınması tercihi bilamuraccih (tercih sebebi olmadan) olur ki bu da muhaldir. Yine taziye, insanların birbirleri üzerinde bir hak ve yükümlülükten ibarettir. Ölenin günahı ise onunla Allah arasındadır. Kaldı ki taziyeden amaç ölenin yakınlarını teskin ve teselli etmek, onların acılarını hafifletmek ve ölü için dua etmektir. Ölünün günahkâr olması, taziyesinin yapılmasına mani değildir.

3.3. Gayr-i Müslim Yakını Ölen Müslümanın Taziyesi

Hanefî, Hanbelî ve Şafiîlere göre gayr-i müslim yakını ölen Müslümanın

¹⁸ Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-Kebir*, Dâru'l-Fikr, yy. ty., I, 419.

¹⁹ Süleymen b. Eş'as Ebû Dâvud, *Meşâilü'l-İmam Ahmed*, Mektebetu İbn Teymiyye, Mısır 1420/1999, s. 190.

²⁰ Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *Tühfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü't-Ticâriyetü'l-Kubrâ, Mısır 1357/1983, III, 179; Abudulaziz b. Abdillâh İbn Baz, *Mecmu'u Fetâvâ ve Mekâllâtin Mütenevve'a*, (www.imambinbaz.org), XIII, 374.

taziyesi mutlak olarak caizdir. Nitekim konuya ilişkin hadisler,²¹ ölen kişinin Müslüman olup olmamasına bakılmaksızın taziyesinin yapılabileceğini ortaya koymaktadır.

Konuyla ilgili İmam Malik (v. 179/795)'ten cumhura muhalif bir görüş nakledilmiştir. Şöyle ki; İmam Mâlik gayr-i müslim babası ölen Müslümanın taziyesi caiz midir? sorusuna şu şekilde cevap vermiştir: Bu hoşlanmadığım bir taziyevidir. Çünkü Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, *"İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur"*²² buyurmuştur. Bu ayete göre, Müslüman olup hicret etmeyen taziyesi bile yasaklanmışken Müslüman olamayanın taziyesi nasıl caiz olabilir. Fakat Mâlikî mezhebine mensup İbn Rüşd (v. ö. 1126/520), İmam Mâlik'in bu görüşünü tercih etmeyerek şöyle demiştir: *"Taziye, ölenin yakınının musibetini hafifletmeye ve onu teselli etmeye çalışmak, musibettede için duada bulunmak ve ölü için istiğfar etmektir. Burada Müslüman olmayan için dua ve istiğfarın yasaklanması, en büyük musibete duçar olmuş Müslüman birisinin kederine ortak olmaya ve onun acılarını hafifletmeye bir mani teşkil etmez."*²³

Burada tercihe şayan görüş cumhurun görüşüdür. Çünkü taziyenin müstehap oluşuyla ilgili deliller genel olup Müslüman ve Müslüman olamayanlar arasında ayırım yapılmamıştır. Aynı şekilde İmam Mâlik'in *"bu hoşlanmadığım bir taziyevidir"* ifadesi de söz konusu taziyenin yasak olduğuna delalet etmez.

3.4. Yakını Ölen Gayri Müslimin Taziyesi

Yakını ölmüş gayri müslimin taziyesi ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Birincisi Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayet ile Hanefî ve Mâlikî mezheplerine mensup bazı fakihlere ve Şafiî mezhebinin genel görüşüne göre ölen kişinin Müslüman olmasına bakılmaksızın taziyesinin caiz olmasıdır.²⁴ Bu görüşü savunanların delilleri şunlardır:

a. *"Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranmanızı yasak kılmaz; doğrusu Allah adil olanları sever."*²⁵ Taziye, Müslüman olmayanlarla ilgili meşru' olan bir çeşit iyilik olduğuna göre her hangi bir sakıncasının olmaması gerekir.²⁶

b. Taziyenin müstehap oluşuyla ilgili hadislerin umumi bir şekilde

²¹ Tirmizî, *Sünen*, II, 378; İbn Mâce, *Sünen*, I, 511.

²² Enfâl, 8/72.

²³ Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyânu ve't-Tahsil*, (tahk. Muhammed Hacı ve Diğerleri), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1408/1988, II, 212.

²⁴ Komisyon, *el-Fetave'l-Hindiyye*, I, 167; Nevevî, *el-Mecmu' Şerhü'l-Mühazzeb*, V, 305; *Desûkî, Hâşiyetü'd-Desûkî*, I, 419; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 485.

²⁵ Mümtehine, 8/60.

²⁶ Osman b. Ali ez-Zeylai, *Tebyînü'l-Hekâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, el-Matb'atu'l-Emiriyye el-Kübrâ, Kahire 1313/1896, VI, 30.

varid olmasıdır.²⁷

c. Resûlullah (s.a.v.) hasta olan Yahudi çocuğu ziyaretiyle ilgili hadiste, “biz onun taziyesini yaparız”²⁸ demesi, söz konusu taziyenin caiz olduğunun delilidir. Zira ölen çocuk, her ne kadar Müslüman olmuş ise de akrabaları Müslüman değildi.²⁹

İkincisi İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel’den gelen bir rivayete göre gayri müslimin taziyesi caiz değildir. İmam Mâlik, “Allah’a ve ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa- Allah’a ve Rasûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin”³⁰ ayetini delil getirerek, şöyle demiştir: Bunların ne taziyele ne de tebrikle yapılır. Çünkü Allah (cc) açık bir şekilde müminlerden, en yakınları da olsa bunlara karşı tavır koymalarını istemiştir. Dolayısıyla bu insanların taziyelerini yapmak, onlara karşı bir nevi muhabbetin beslenmesi olur ki bu da ayetin emrine ters düştüğü için haram kılınmıştır.³¹

Ahmed b. Hanbel ise Ebû Hüreyre (ra)’den rivayet edilen, “Yahudi ve Hıristiyanlara önce siz selam vermeyin, yolda onlardan biriyle karşılaşırsanız onları yolun en zor ve en dar yerinden geçmeye zorlayınız”³² hadis-i şerifini delil göstererek onların taziyesinin de selam gibi onlara bir nevi tazim ve hürmet sadedinde olduğu için yasaklandığını söylemiştir.³³

Mezhep müçtehitlerden sonra gelen fakihler ise gayr-i müslimin taziyesi meselesini detaylı bir şekilde işlemiş ve şu değerlendirmelerde bulunmuşlardır: Müslüman olmayanlardan zimmilerin taziyesi caizdir. Şafî mezhebine mensup Hatib eş-Şrbinî (v. 977/1569) konu hakkında şöyle demiştir: “Zimmî olan kâfirin taziyesi caizdir. Müslüman olacağı umulduğunda ise mendup olur. Zimmî olmayan kâfirin taziyesi ise Ezra’î (v. 709/1309)’nin ifade ettiği gibi Müslüman olacağı umuluyorsa, taziyesi müstehaptır. Eğer Müslüman olacağı umulmuyorsa, taziyesinin haram veya mekruh olduğuna dair değişik görüşler mevcuttur.”³⁴ Merdâvî, Ahmed b. Hanbel’in gayri müslimin taziyesine cevaz veren görüşünü, zimmî olan gayri müslime hamletmiştir.³⁵ Karâfi de zimmî bir kimsenin, ölen zimmî ve Müslüman yakınlarının taziyesinin caiz olduğunu söylemiştir.³⁶

²⁷ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Âliş, *Menhu’l Celil Şerhu Mühtaseri’l-Halil*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1409/1989, II, 231.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XX, 187.

²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 406.

³⁰ Mücadele, 22/58.

³¹ İbn Rüşd, *el-Beyânuve’t-Tahsil*, II, 212.

³² Tirmizî, *Sünen*, III, 206.

³³ Mansûr b. Yunus el-Buhûti, *Keşşâfü’l-Kına’ an Metni’l-İknâ’*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, yy. ty., II, 161.

³⁴ Muhammed Hatip eş-Şrbinî, *Müğni’l-Mühtaç*, Dâru’l-Fikr, yy. ty., I, 355.

³⁵ Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *et-Tehbîr Şerhü’t-Tahrîr*, (tahk, Abdurrahman b. Abdillâh el-Cebrin), Mektebetü’r-Rüşd, Riyad ty., II, 566.

³⁶ Kerâfi, *ez-Zehîre*, II, 481.

Buna göre gayri müslimin taziyesine cevaz veren fakihlerin görüşlerini zimmî ve Müslümanlığı umulan harbiye hamledilmesi; gayri müslimin taziyesini caiz görmeyenlerin görüşlerinin ise zimmî olmayan ve harbi olup Müslüman olması umulmayana hamledilmesi daha uygun olur. Çünkü İslâm hoşgörü dini olma hasebiyle, örnek olma babında ve dinin değerlerinden taviz vermemek kaydıyla, Müslüman olmayanlara da bir nevi iyilik yapılmaya izin vermiştir.³⁷ İnsanlar içerisinde Müslümanların en şiddetli düşmanı Yahudiler olduğu halde,³⁸ Resûlullah'ın hastalanan Yahudi komşusunu ziyaret etmesi³⁹ ve diğer bir Yahudinin yemek davetine icabet etmesi⁴⁰ buna örnek gösterilebilir.

3.5. Gayri Müslimden Gelen Taziye

Müslüman olmayanlardan gelen taziye ile ilgili kaynaklarda menfi herhangi bir delil bulunmadığı için gelen bu tür taziyelerin kabulünde bir sakıncanın olmadığı görüşü hâkimdir. Bu hususta İbn Cerir, İbn Abbas'tan şu hadisi rivayet etmiştir:

Resûlullah (s.a.v.): Ey ümmetim, ateşperest dahi olsa Allah'ın kullarından size selâm verenlerin cevabını veriniz. Çünkü Cenab-ı Hak, Kur'an'da "Bir selâmla selâmlandığınız zaman ya ondan daha güzeliyle karşılık veriniz veya aynıyla mukabele ediniz"⁴¹ buyuruyor. Buna göre taziyenin de bir nevi tahiyât (hürmet) olması hasebiyle, her kimden gelirse gelsin, Müslüman'ın onu kabul etmesinde bir sakıncanın olmadığı anlaşılmaktadır.

3.6. Kadının Taziye Yapması

Kadının; süslü, kokulu, şeffaf giysileri giymesi, avret yerlerinin açık olması ve namahrem erkeklerle bir arada bulunması gibi şer'an yasaklanmış davranışlardan sakınması kaydıyla, taziye de bulunmasına cevaz verilmiştir.

Abdullah b. Amr b. el-As şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte bir ölüyü defnetmiştik. Defin işlemi bitince Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte oradan ayrıldık. O, evinin kapısının karşısına varınca durdu. Karşıdan bir kadının geldiğini gördük. Resûlullah (s.a.v.)'ın kadını tanıdığını zannettim. Kadın yürüyünce Fâtıma (r.a) olduğunu anladık. Resûlullah (s.a.v.) ona, 'evden neden çıktığını sordu.' Oda 'şu ev halkının taziyesinde bulundum' cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): 'Herhalde onlarla birlikte kabristana da gittin' dedi. Fâtıma (ra): 'Allah korusun, gerçekten ben senin, bu husustaki sözlerini dinlemediğim,' dedi. Hz. Peygamber de: 'Eğer sen onlarla

³⁷ Mümtehhine, 8/60.

³⁸ Mâide, 82/5.

³⁹ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (tahk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir), Dâru Tavkî'n-Necât, yy. 1422/2002, II, 94.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 424.

⁴¹ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi' u'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, (tahk. Abdullah b. Abdulmühsin et-Türkî), Merkezü'l-Bühûsive'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye bi Dâri Hicr, Cize 1424/2004, VII, 275.

birlikte oraya gitmiş olsaydın' buyurarak bu mevzuda (çok) şiddetli tehditte bulundu."⁴² Anlaşıldığı üzere Resûlullah (s.a.v.) kabrin ziyaretine karşı memnuniyetsizliğini dile getirmiş ki bu da kabir ziyaretine izin verilmeden önce olması gerekir;⁴³ ancak onun taziyede bulunmasına karşı çıkmamıştır. Bu ise bir kadının başsağlığı dilemek maksadıyla komşularına veya eşe-dosta gitmesinin meşru' olduğunu göstermektedir.

4. Taziyenin Şekil ve İfadeleri

4.1. Resûlullah ve Sahabenin Taziye İfadelerinden Bazı Örnekler

Bu konu ile ilgili Resûlullah (s.a.v.)'tan gelen bir kaç rivayet şu şekildedir:

a. Usame b. Zeyd (ra) şöyle demiştir: "Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in kızı Zeyneb (r. anha)'in kızı Umame vefat etmek üzereyken Zeynep Resûlullah'a, yanımıza gel, diye haber gönderdi. Usame (ra) dedi ki; Resûlullah (s.a.v.), ona selam söylemek ve şunları bildirmek üzere haber gönderdi: Aldığı şey, Allah'ındır. Verdiği de Allah'ındır. Her şey onun yanında belirli bir süreye kadardır. Sabretsin ve ecrini Allah'tan umsun."⁴⁴

b. Resûlullah (s.a.v.) Ummü Seleme (r. anha)'nin kocası Ebu Seleme'nin vefatı üzerine ona giderek şunları söylemiştir: "Allah'ım Ebu Seleme'yi bağışla. Onun derecesini hidayete erdirilmişler arasında yükselt. Geride bıraktıkları arasında onun yerine geçecek hayırlı kimseler ver. Ey âlemlerin Rabbi! Bize de ona da mağfiret et. Onun kabrini ona genişlet ve orayı ona nurlandır" buyurdu.⁴⁵

c. Resûlullah (s.a.v.) Abdullah b. Cafer (ra)'e babasının ölümü sebebiyle şöyle taziyede bulunmuştur: "Allah'ım Cafer'in ailesine onun yerine geçecek kimseleri ver. Abdullah'a sağ elinin yapacağı alış verişlerde bereketler ihsan eyle." Resûlullah (s.a.v.) bu sözlerini üç defa tekrarladı."⁴⁶

d. Muaz'dan nakledilen bir rivayete göre bir oğlu ölünce, Resûlullah (s.a.v.) oğlu için taziyede bulunmak üzere şöyle bir mektup yazdı: "Bismillahirrahmanirrahim. Resûlullah Muhammed (s.a.v.)'den Muaz b. Cebel'e! Selâm üzerine olsun! Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a hamd ederim. Allah senin mükâfatını artırsın ve sana sabır ilham etsin. Bize ve size şükretmeyi nasip eylesin. Canlarımız, mallarımız ve ailemiz Allah'ın bize verdiği birer armağanı ve emanetidir. Allah onun sayesinde sana mutlu bir hayat ihsan eylesin. Onu almakla da seni pek büyük ecirlerle, rahmetiyle, hidayetiyle mükâfatlandırdı. Eğer sevabını bekliyorsan sabret!

⁴² Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 192.

⁴³ İbn Mâce, *Sünen*, I, 500.

⁴⁴ Buhârî, *Sahîh*, II, 79.

⁴⁵ Müslim b. Hecce en-Nisâbüri, *Selihu Müslim*, (tahk. Muhammed Fuâd Abdülbaki), Dâru İhyâ'î'l-Türasî'l-Arabiyye, Beyrut, ty., II, 634.

⁴⁶ Ali b. Muhammed el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1422/2002, III, 1231-1232.

Tahammülsüzlüğün, mükâfatını boşa çıkarmasın, sonra pişman olursun! Bil ki tahammülsüzlük ölümü geri çevirmediği gibi kederi de defetmez. Gelecek olan, sanki olmuş demektir. Selâm olsun sana!"⁴⁷

e. Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr taziyelerde, vefat edenin yakınları için şu duayı yapıyorlardı: "Allah takva sahiplerinin akıbetini sana nasip eylesin. Allah'ın rahmeti üzerine olsun ve Allah seni hidayete erenlerden eylesin. Allah nebi ve salih kullarına ihsan ettiği akıbeti sana da ihsan eylesin."⁴⁸

f. Semure (ra), birinin taziyesinde bulunurken şöyle diyordu: "Allah'ın hükmüne karşı sabret!"⁴⁹

4.2. Fukahânın Taziye İfadelerinden Bazı Örnekler

Hanefilerden Bedrüddîn Aynî (v. 855/1451) taziyede, vefat edenin yakınlarına hitaben şu duanın yapılmasının müstehap olduğunu ifade etmiştir: "Yüce Allah, ölünüzün günahlarını bağışlasın, ona merhameti ile muamelede bulunsun. Allah, onun ölümünden dolayı sana sabır versin ve onun ölümüne sabretmenden dolayı mükâfatını artırsın."⁵⁰

İbn Âbidîn taziye ile ilgili şu duayı nakleder: "Allah ecrinizi artırsın, sabrınızı güzel eylesin ve ölünüzü bağışlasın." İbn Abidin'e göre ölü mükellef ise bu son cümledeki dua onun için yapılı; mükellef değilse yapılmaz.⁵¹

Malikilerden Desûkî (v. 1230/1814), taziye ölü yakınlarını, mükâfat vaadiyle sabretmeye teşvik etmek ve hem ölü hem de müsibettede için dua etmekten ibaret olduğuna göre şu duanın yapılmasının daha uygun olduğunu söylemiştir: "Allah ecrinizi artırsın, size sabır versin ve ölünüzü bağışlasın."⁵²

Hattâb b. Habib (v. 954/1547) taziye konusunda şu ifadelerle yer vermiştir: Taziye için belirlenmiş bir söz veya dua bulunmamaktadır. Taziyede bulunan kişi güzel söz ve dualardan ne biliyorsa onu yapması kâfidir. Ancak ben -ölen kişinin yakınlarına yönelik- şu duayı güzel buluyorum: "Allah bu musibete karşı sizlere büyük bir mükâfat versin, sabrınızı artırsın, Allah ölünüzü bağışlasın, ona merhamet etsin ve ölümü onun için hayattan daha hayırlı kılsın."⁵³

Şâfiîlerden Şirâzî (v. 1083/476) taziyede bulunan kişinin, önce Hz. Hıdır

⁴⁷ Hâkim, *el-Müstedrak*, III, 306.

⁴⁸ İbn Ebi Şeybe, *Müsannef*, III, 61.

⁴⁹ İbn Ebi Şeybe, *Müsannef*, III, 61. Ayrıca bu tür örnekler için bkz. Ali b. Muhammed el-Medâinî, *et-Te'âzî*, (tahk. İbrahim Sâlih), Dâru'l-Beşâir, Dimaşk 1424/2003.

⁵⁰ Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye Şerhü'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1420/2000, III, 360.

⁵¹ Muhammed b. Emin İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtâr ala Dürrü'l-Muhtâr*, (tahk. Şeyh Ahmed Abdilmevcüd-Şeyh Ali Muhammed Muavviz), Dâru Alemi'l-Kütüb, Riyad 1423/2003, III, 147.

⁵² Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî*, I, 419.

⁵³ Muhammed b. Muhammed el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-Celil li Şerhi Mühtasari Halil*, Dâru Alemi'l-Kütüb, yy. ty., II, 39.

(a.s)’ın Resûlullah’ın vefatından dolayı, ehl-i beytin taziyesinde bulunurken yaptığı şu duayı yapmasının daha uygun olduğunu söyler: “Şüphesiz ki Allah (cc) her musibet için en güzel tesellidir, her ölen için haleftir, kaçırılan her fırsatın telafisidir. Allah’a güvenin ve ona tevekkül edin. Biliniz ki asıl musibet sevaptan mahrum kalmaktır.”⁵⁴

Nevevî konuyu daha detaylı bir şekilde ele alarak şunları kaydetmiştir: Eğer Müslüman, vefat eden Müslümanın, Müslüman olan yakınlarının taziyesini yaparsa, “Allah ecrini çoğaltsın ve sabır ihсан eylesin; ölü için de Allah onu bağışlasın” der. Eğer bu kimse ölen kâfirin Müslüman yakınlarının taziyesini yaparsa “Allah ecrinizi çoğaltsın ve size sabır ihسان eylesin” der. Eğer vefat eden Müslümanın kâfir olan yakınlarının taziyesini yaparsa “Allah sabır versin ve ölünüzü bağışlasın” şeklinde dua eder.⁵⁵

Hanbelilerden Merdâvî (v. 885/1480) şöyle demiştir: Bir Müslüman, diğer bir Müslümanın taziyesinde bulunursa, “Allah ecrini çoğaltsın ve sabrını artırsın”; ölüye de “Allah bağışlasın” der. Merdâvî, bu duanın zorunlu olmadığını başka şekilde de dua yapılabileceğini ifade ederek Ahmed b. Hanbel’in bir adamın taziyesinde “Allah ondan ötürü bize de sana da mükâfat nasip eylesin” şeklinde dua ettiğini söylemiştir.⁵⁶ Diğer taraftan İbn Kudâme, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bir adamın taziyesindeyken yaptığı şu duanın daha muteber olduğunu ifade eder: “Allah sana rahmet eylesin ve seni mükâfatlandırın.”⁵⁷

Görüldüğü gibi taziye ile ilgili belirlenmiş bir söz veya dua bulunmamaktadır. Bir başka deyişle şâri tarafından taziye için belirli bir dua veya söz tayin edilmemiştir. Dolayısıyla şeriate aykırı olmamak şartıyla taziyenin amacına uygun herhangi bir sözle taziyede bulunulabilir. Ancak Resûlullah (s.a.v.) veya sahabe tarafından taziye için yapılmış duaların yapılması daha faziletlidir. Resûlullah ve sahabeden nakledilen sözler ve dualar ise şu ifadelerle özetlenebilir: Ölünün yakınlarına sabrı tavsiye etmek, musibete katlanmanın ve sabırlı olmanın faziletini hatırlatmak; ölünün yakınları için Allah ecrinizi artırsın, sabr-ı cemil ihسان eylesin ve musibete karşı size şükretmeyi nasip eylesin gibi dualar yapmak; ölü için de Allah onu bağışlasın gibi niyazlarda bulunmak. Buna göre taziyede efdal olan Hz. Peygamber ve sahabenin yaptığı duaları yapmaktır. Ancak bu dualar hatırlanmadığı takdirde ölünün yakınlarına teselli verici sözler ve ölünün bağışlanma talebini içeren sözler söylenebilir. Örneğin “Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun; Allah günahlarını affetsin” gibi ifadelerle merhuma dua edilebilir. Ölenin yakınları için de “Allah sabırlar versin, merhumun geride kalanlarına Allah hayırlı uzun ömürler versin, Allah başka acılar göstermesin, ölenle ölünmez, er geç hepimiz öleceğiz, Allah imanla vefat etmeyi nasip

⁵⁴ Nevevî, *el-Mecmû’*, V, 305.

⁵⁵ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâcü’l-Tâlibîn ve Umdetü’l-Müftîn*, Mektebetu Eser, İstanbul ty., s. 112.

⁵⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, II, 565.

⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 486

eylesin” gibi ifadelerle teselli edilmeye çalışılır.

Taziyesinde bulunulan kişinin gelenlere cevabı konusunda ise belirli bir söz varid olmamıştır. Müçtehit imamlar da bununla ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır. Taziyesi yapılan kişi, “âmin,” diyerek, taziye edene; “Allah sana da ecrini versin,” gibi münasip gördüğü ifadelerle cevap verebilir.⁵⁸

Taziyenin yerine getiriliş şekline gelince; bu hususla ilgili bağlayıcı herhangi bir uygulama ne Resûlullah’tan ne de selef-i salihinden gelmiştir. Dolayısıyla şer’atın çizdiği çizgiyi aşmamak şartıyla her yörenin örfüne uygun uygulamalarla yerine getirilebilir. Buna göre taziye vazifesinin yüz yüze gelerek, kucaklaşma veya müsafaha ile yerine getirilebileceği gibi telefon görüşmeleriyle, mektuplaşmayla, faksla ve diğer elektronik iletişim araçlarıyla veya vekâlet yolu ile de yapılabilir.

4.3. Taziyenin Tekrarı

Taziyenin tekrarına ilişkin Hanefî ve Hanbelîlerden açıklamalar bulunmaktadır. Hanefîlerden İbn Âbidîn konuyla ilgili Ebû Hanefî’den şu ifadeleri nakletmiştir: “Bir defa taziye ziyaretinde bulunan kimsenin bunu ikinci defa yapması uygun değildir.” İbn Âbidîn de aynı görüşte olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹ Hanbelîlerden Merdâvî de aynı görüşü savunmuş ve taziyenin tekrarlanmasının mekruh olduğunu belirtmiştir.⁶⁰

Taziyenin tekrarının mekruh sayılması, bir defa ile vazifenin yerine gelmiş olması, taziyenin tekrarında üzüntülerinin yenilenmesine ve yorgun düşmüş olan ölü yakınlarının daha da rahatsız olmasına neden olabileceği gerekçelerine dayandığı kanaatindeyiz.

5. Taziyenin Başlangıcı ve Süresi

5.1. Taziyenin Başlangıcı

Âlimler taziyenin, definden önce veya sonra yapılabileceği konusunda müttefiktir. Ancak hangisinin daha faziletli olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Hanefî ve Mâlikî mezheplerine, bir kısım Şafîîler ve Hanbelîlerden Ebû Ya’lâ (v. 458/1065)’ya göre taziyenin definden sonra yapılması daha faziletlidir. Çünkü definden önce ölü yakınları onun teçhiziyle ilgilenirler. Definden sonra ise ölüden ümitleri tamamen kesildiğinden üzüntüleri daha da artar. Bu sebeple de definden sonra onların teselliye ihtiyaçları daha fazla olur. Şafîîlerin çoğu ile bazı Hanefî âlimler, ölü yakınlarının definden önce daha fazla sıkıntılı oldukları durumlarda, taziyelerinin definden önce

⁵⁸ Taziyede kullanılan ifadelerle ilgili geniş bilgi için bkz. U. İbrahim el-’Amûş, “Cedeliyyetü’l-Lugavî ve’l-İctimâî fi Hitâbî’t-Te’âzi fi’t-Türâsî’l-Arabî”, *Mecelletu Dimaşk*, 28/2, 2012, ss. 177-233.

⁵⁹ İbn Abidin, *Reddül-Muhtâr*, II, 241.

⁶⁰ Buhâtî, *Keşşâfü’l-Kimâ’*, II, 160.

yapılmasının daha uygun olduğunu; böyle bir durumun olmadığı hallerde ise definden sonraya bırakılmasının daha faziletli olacağını ifade etmişlerdir.⁶¹ Öte yandan Hanbelî mezhebine göre ise fazilet açısından taziyenin definden önce veya sonra yapılması arasından bir fark yoktur.⁶²

Daha önce de değindiğimiz gibi taziye ile kastedilen ölü yakınlarını teselli etmek ve onlara metanetli davranmalarında yardımcı olmaktır. Bu bağlamda taziye, amacına uygun bir şekilde definden önce veya sonra da yapılabilir. Definden önce taziyenin yapılması onlar için daha faydalı olacaksa, definden önce; yok eğer definden sonra daha faydalı olacaksa definden sonra taziyenin yapılması daha faziletli olur.

5.2. Taziye Süresi

Taziyenin müddeti ile ilgili iki farklı görüş vardır:

1. Cumhura göre taziyenin süresi, definden önce başlar definden sonra üç güne kadar devam eder. Buna göre, taziyenin bu süre içerisinde yapılması müstehaptır. Bu süreden sonra yapılması ise mekruhtur. Çünkü taziyeden maksat ölüün yakınlarını teselli edip kalplerini ferahlatmaktır. Definden üç gün sonra yapılan taziyeler ise onların yaralarını deşip dertlerini tazelemekten başka bir işe yaramayacağı için taziyenin gayesine aykırıdır. Ölü yakınlarının veya taziyede bulunmak isteyenlerden bazılarının bu üç gün içerisinde taziyeye zaruri bir mazeretten dolayı gelememeleri bundan istisna edilmiştir. Bu görüştekiler taziye, kadının üç günden fazla yas tutmasının haram kılınmasına kıyas etmişlerdir.⁶³ Bu konuda Ümmü Habibe (ra)'den nakledilen rivayet şöyledir: Resûlullah, "Allah'a ve âhîret gününe iman eden bir kadına ölü için üç günden fazla yas tutmak helâl değildir. Yalnız kocası için dört ay on gün yas müstesna!"⁶⁴ buyurmuştur.

2. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine mensup bir kısım fakihlere göre ise taziyenin belirlenmiş bir müddeti yoktur. Bu yüzden uygun görülen bir zamanda taziye yapılabilir. Çünkü Hz. Peygamber'in vefattan üç gün sonra taziyede bulunduğu, Abdullah b. Cafer (ra)'ın rivayet ettiği hadiste sabittir. Abdullah b. Cafer'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.v.) Cafer'in ailesine onlara gitmek üzere üç gün mühlet vermiş ve sonrasında onlara giderek şöyle demiştir: "Artık bugünden sonra kardeşim için ağlamayınız." Abdullah, sonra elimi tutup kaldırarak şöyle dedi: "Allah'ım Cafer'in ailesine onun yerine geçecek kimseleri ver. Abdullah'a sağ elinin yapacağı alış verişlerde bereketler ihsan eyle."⁶⁵ Bu görüşü, İmamü'l-Haremeyn (v.

⁶¹ Şirbinî, *Müğni'l-Mülhtaç*, I, 355; *Desûkî, Hâşiyetü'd-Desûkî*, I, 419; İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, II, 241.

⁶² Merdâvî, *el-İnsâf*, II, 566.

⁶³ Nevevî, *el-Mecmû'*, V, 306; Muhammed b. Müflih es-Sâlihî, *el-Fürû' ve Teshîhu'l-Fürû'*, (tahk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki), Müessesetü'r-Risâle, yy. 1424/2003, III, 404; İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, II, 241; Kevkeb 'Abid el-Hâcece, *Fukhu'l-İbâdât fi'l-Fikhi'l-Mâlikî*, Matba'atü'l-İnşâ, Dimaşk 1406/1986, s. 265.

⁶⁴ Buhârî, *Sahîh*, VII, 60.

⁶⁵ Ahmed *Müsned*, III, 467.

478/1085), İmam Şâfiî' den nakletmiştir.⁶⁶

Hâsılı vuku bulan ölümden haberi olup taziyede bulunma imkânı olan kimseler için taziyenin en münasip müddeti definden sonra üç güne kadardır. Zira taziyenin amacı ölü yakınlarını güzel sözlerle rahatlatmaktır. Üç günden fazla devam etmesi ise ölü yakınlarının dertlerini deşmekten başka bir fayda sağlamayacağı için uygun değildir. Cenazenin definde hazır bulunamayan uzaktaki kimseler veya üç gün içerisinde, hastalık ve benzeri durumlardan dolayı taziye imkânı bulamayanlar, üç günden sonra da taziye gidebilirler. Öte yandan taziyenin definden önce veya sonra yapılmasının caiz olması hasebiyle, adli tıp veya benzeri durumlardan dolayı defni geciken ölülerin taziye, gecikmeli de olsa yapılmasında bir sakınca bulunmamaktadır.

6. Taziyenin Mekânı

Ölü yakınlarının taziye için gelen ziyaretçileri kabul etmek amacıyla belli bir yerde toplanıp beklemeleri konusunda iki ayrı görüş mevcuttur.

1. Hanefilerden bazıları ile Hanbelî ve Şâfiî âlimlerine göre ölü yakınları, taziye için gelenleri kabul etmek için bir yerde toplanıp beklemeleri mekruhtur. Onlara göre cenazenin defninden sonra herkes kendi işine bakar, gitmesi gereken yerlere giderler. Nitekim taziye için bir yerde toplanıp beklemek cahiliye adetlerindedir. Bu görüştekiler, Cerîr b. Abdillâh (ra)'ın rivayet ettiği şu hadisi delil olarak göstermişlerdir: "Biz ölünün ev halkının yanında toplanmayı ve onların (toplananlar için) yemek yapmalarını gayr-i meşru görürdük."⁶⁷ İmam Şâfiî (v. 204/819), konu hakkında şöyle demiştir: "Ben taziye için özel toplantı yerlerinin tahsis edilmesini mekruh görüyorum. Çünkü bu gibi toplantılar, üzüntüleri yeniler ve cenaze sahiplerine külfet getirir."⁶⁸

Hanbelî âlimlerinden İbn Kudâme'nin ifadesine göre göre Ebû'l-Hattâb (v. 510/1116) taziyelerin kabulü için belli bir yerde toplanmayı mekruh görmüştür. Keza İbn Âkil (v. 513/1040) de bu konuda aynı görüşü serdetmiştir.⁶⁹

Hanefilerden Tahavî (v. 321/933) ise şöyle demiştir: Müteahhirîn âlimlerimizden birçoğuna göre, cenaze sahiplerinin evinde toplanmak mekruhtur. Cenaze sahibinin bile evinde oturarak taziye için gelenleri beklemesi mekruhtur. İnsanlar cenazenin defninden sonra dağılmalıdır. Herkes işine gitmeli ve ev sahibi de kendi işine bakmalıdır.⁷⁰

⁶⁶ Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matleb fî Dirâyetü'l-Mezheb*, (tahk. Abdülazîm Mahmûde ed-Dîb), Dâru'l-Minhâc, yy., 1428/2007, III, 70; Nevevî, *el-Mecmû'*, V, 306; Sâlihî, *el-Fürû' ve Teshîhu'l-Fürû'*, III, 404.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XI, 505.

⁶⁸ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Umm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1410/1990, I, 318; Sâlihî, *el-Fürû' ve Teshîhu'l-Fürû'*, III, 406; İbn Abidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, II, 241.

⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 487.

⁷⁰ Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâkî'l-Felâh*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut

2. Mâlikî ve bir kısım Hanefî fakihlerine göre cenaze defnedildikten sonra ölü yakınları, belli bir mekânda toplanarak taziyeye gelenleri kabul edebilirler. Bunlara göre toplanılan yer, bir mescit veya gelen geçeni rahatsız edecek bir mekân olmamalıdır. Bu görüştekiler şu hadisleri delil olarak öne sürmüşlerdir: Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre "Zeyd b. Hârise, Ca'fer ve Abdullah b. Revâha'nın şehit oldukları haberi Peygamber'e ulaştınca, o, bir yere oturdu. Yüzünde hüzün eseri görülüyordu."⁷¹ Bu hadis, cenazenin ardından ölenin ailesi ve akrabaları bir yerde beklemelerinin caiz olduğunu ortaya koymaktadır. İbn Âbidîn, bu görüşte olan Hanefî âlimlerin görüşlerini şöyle ifade eder: Musibet zamanında, erkeklerin üç gün oturmasına izin verilmiştir. Kadınlar kesinlikle taziyelerin kabulü için bir yerde toplanmamalıdır. Mescitte oturmak ise mekruhtur. Ayrıca İbn Âbidîn, bu meseledeki ihtilaflar, gayr-i meşru durumların yer almadığı taziye meclisleri hakkındadır. Gayr-i meşru davranışların bulunduğu taziye meclislerinin caiz olmadığına ise ittifak olduğunu belirtmiştir.⁷²

Her iki tarafın görüş ve delilleri incelendikten sonra şöyle bir sonuca varmamız mümkündür: Gayr-i meşru davranışlardan sakınmak kaydıyla ölünün yakınlarının taziye için bir yerde toplanıp taziyeleri kabul etmelerinde bir sakınca yoktur. Nitekim taziye için bir yerde toplamayı yasaklayan herhangi bir nass yoktur. Esasen ölünün yakınlarının taziye için bir yerde toplanabileceğine dair deliller daha kuvvetlidir. Taziye için bir yerde toplanmaya cevaz vermeyenlerin delil olarak getirdikleri Cerîr b. Abdillâh (ra)'ın "Biz ölünün ev halkının yanında toplanmayı ve onların (toplananlar için) yemek yapmalarını meşru olmayan davranışlardan sayardık" hadisinde geçen toplanma, ölü yakınlarının yaptığı yemek için toplanmadır; burada kastedilen toplanma taziyelerin kabulü için değildir. Zira ölü yakınlarının, sıkıntılı oldukları bir zamanda onların evinde toplanılıp yemek ikramına mecbur kılınması, onlara büyük külfet oluşturacaktır. Bu ise cahiliye adetlerinden olup sünnete aykırıdır. Buna karşın taziye için toplanmaya cevaz verenlerin delilleri ise Resûlullah (s.a.v.)'in Zeyd b. Hârise, Ca'fer ve Abdullah b. Revâha'nın vefatlarından sonra taziyeleri için bir mekânda durmasıdır.⁷³ Hz. Peygamber'in uygulamasının sahabeden nakledilen haberden daha üstün olmasında ihtilaf yoktur. Bu bağlamda diyebiliriz ki; ölü yakınlarının ister taziye için özel olarak hazırlanmış bir yerde (şu anki taziye evleri gibi) ister kendi evlerinde ister başka herhangi bir yerde olsun taziyelerin kabulü için toplanmalarında herhangi bir sakınca yoktur. Hatta zamanımızda taziye evleri veya taziye çadırları gibi yerlerin taziye merasimleri için özel olarak yapılan mekânların güzel bir uygulama halini alarak "العادة محكمة" kaidesince

1997, s. 616.

⁷¹ Buhârî, *Sahîh*, II, 82; Aynî, Bedruddin el-Aynî, 'Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Dâru İhyâti't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut ty., XXI, 54.

⁷² Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *ez-Zehîre*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1414/1994, II, 481; İbn Abidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, II, 241.

⁷³ Buhârî, *Sahîh*, II, 82.

İslam'ın tasvip ettiği güzel uygulamalardan olduğu söylenebilir.⁷⁴ Bu bağlamda İbn Mesûd'dan rivayet edilen "Müslümanların güzel gördükleri şeyler Allah katında da güzeldir"⁷⁵ ifadesinde dile getirildiği gibi güzel bir uygulama olup ölü yakınları için de kolaylık sağladığı için meşru olmalıdır.

7. Taziye de Sakınılması Gereken Davranışlar

Taziye meclislerinde işlenen gayr-i meşru davranışların en önemlilerinden bazıları şunlardır:

Taziye meclislerinde sigara içmekten kaçınılmalıdır. Zira sigara hem kullanıcıyı hem de sigaranın içildiği mekândaki insanları rahatsız edecektir. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Soğan ya da sarımsak yiyen bir kimse bizden ve bizim meclisimizden uzak dursun. Evinde otursun."⁷⁶ Sigaranın kokusu ise en az soğan ve sarımsağın kokusu kadar kötüdür.

Taziye meclislerinde sakınılması gereken davranışlardan birisi de ölünün malından veya ölünün ailesinin malından ziyafet verilmesidir. Bazen bu mallarda yetim hakkı bulunduğundan bu ziyafetlerde yetim hakkı yenmektedir. Bazen de yemek masrafları ölü yakınlarına maddi açıdan büyük bir külfet oluşturmakta ve onları zor durumda bırakmaktadır. Nitekim Maliki âlimlerden Derdîr (v. 1127/1715)'e bu mevzu sorulunca, şu cevabı vermiştir: "Eğer cenazenin varisleri içerisinde yetim yoksa cenaze evinde cenazenin arta kalan malından verilen ziyafet için toplanmak bid'attir, mekruhtur. Şayet cenazenin varisleri içerisinde yetim varsa, böyle bir ziyafet için toplanmak haramdır."⁷⁷ Özellikle ülkemizin değişik yörelerinde ölümün üçünü veya yedinci gününde büyük bir masraf yapılarak büyük bir kalabalık yemeğe davet edilmekte, bu yemeklerde büyük israflar da yapılmakta ve neticede bu yemekler düğün yemeklerini andırmaktadır. Öyle ki bazı yörelerde bu yemekler gösteriş, şan ve şöhretin aracısı haline gelmiştir. Bu kimselerden bu davranıştan vazgeçmeleri istenince onlar "Biz bu işi yapmazsak halk bizi ayıplar" diyebilmektedir. Ne yazık ki onların bu cevabı, gayelerinin Allah'ın rızası olmayıp sadece gösteriş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁷⁸ Öte yandan taziye meclislerinde kadınlar, erkeklerin olduğu meclislere gelerek taziyede bulunmamalıdır. Kur'an ve sünnet, namahrem kadın ve erkeklerin bir arada bulunmalarını yasakladığı gibi buna vesile olan her şeyi de haram kılar. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Eveleriniz de oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak

⁷⁴ Bkz. Celil Abuzer, "Şanlıurfa'da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği -Bir Toplumsal Yapı Çözümlemesi-", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10/2, 2010, s. 268-272.

⁷⁵ Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İstizkâr*, (tahk. Sâlim Muhammed Âtâ- Muhammed Ali Muavviz), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, VIII, 13.

⁷⁶ Buhârî, *Sahîh*, I, 170.

⁷⁷ Ahmed b. Muhammed es-Sâvi el-Mâlikî, *Bülğeti's-Sâlik li Ekrabi'l-Mesâlik*, Dâru'l-Me'ârif, yy. ty., I, 561.

⁷⁸ Bedri Aslan, "İslâm Hukukunda Ölenlerin Ardından Yapılan Bazı Uygulamaların Bidatle İlişkisi (Diyarbakır ve Mardin Örneği)", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/16, 2017, s. 123-124.

istiyor. Evlerin de okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, her şeyin iç yüzünü bilendir ve her şeyden haberi olandır.”⁷⁹ Diğer bir ayette Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: “(Resûlüm!) Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır. Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, ziynetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler.”⁸⁰

Konuyla ilgili birkaç hadis şöyledir:

“Kadın avrettir. Dışarı çıktığı zaman şeytan, bakışları ona çevirtir. Kadının Rabbine en yakın olduğu yer, evinin ortasıdır.”⁸¹ Diğer bir rivayette; Ebî Humejd es-Sâ'idî'nin eşi Resûlullah'a senin birlikte namaz kılmayı çok severim demesi üzerine Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Evinin ortasında kıldığın namaz, evinin avlusunda kıldığın namazdan hayırlıdır. Evinin avlusunda kıldığın namaz da mahalle mescidinde kıldığın namazdan hayırlıdır. Mahalle mescidinde kıldığın namaz ise, benim şu mescidimde kıldığın namazdan hayırlıdır.”⁸²

Bu da gösteriyor ki, Resûlullah (s.a.v.), kadınları mümkün mertebe evinden çıkmaktan sakındırmak istemekte, dışarı çıktıkları takdirde meydana gelebilecek tehlikelere işaret etmektedir. Takvalı ve salih bir kadının, Resûlullah (s.a.v.) ile namaz kılmak için çıkması müstehap olmadığına göre, taziye için olsun veya başka bir şey için olsun, özellikle fitneye sebep olabileceği durumlarda çıkmaları uygun değildir.

8. Taziyenin Hükümü

Konuyla ilgili seçtiğimiz birkaç hadis şöyledir:

a. Muaviye b. Kurra (r.a.), babasından naklettiğine göre, sahabenin arasında bir adam vardı. Resûlullah (s.a.v.)'in sohbetine geldiğinde küçük çocuğunu da sırtında getirir ve önüne oturturdu. Bu çocuğun vefat etmesi üzerine babası, sohbetin ahengini bozmaması adına Resûlullah (s.a.v.)'in sohbetine gelmemeye başladı. Resûlullah (s.a.v.) onu göremeyince, “falan kimseyi göremiyorum, nerededir?” diye sordu. Sahabe “Ey Allah'ın Rasûlü yanında getirdiğini gördüğün o çocuk öldü!” dediler. Resûlullah (s.a.v.) adamı buldu ve ona çocuğunu sordu; o da çocuğunun öldüğünü söyledi. Resûlullah (s.a.v.) ona, başsağlığı diledi ve şöyle bir soru yöneltti: “Ey falan kimse yaşadığın sürece ondan faydalanman mı daha iyidir yoksa cennet kapılarından birine geldiğinde çocuğunun senden önce koşup kapıyı sana açması mı daha iyidir?” Buna cevaben adam: “Ey Allah'ın Peygamberi, tabii ki

⁷⁹ Ahzab, 33/33-34.

⁸⁰ Nur, 24/30-31.

⁸¹ Tirmizî, Sünen, II, 467.

⁸² Muhammed b. İshak b. Huzeyme, *Sahihü İbn Huzeyme*, (tahk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), el-Mektebetü'l-İslâmi, Beyrut ty., III, 95.

onun benden önce koşup cennet kapısını açmasını isterim.” demiştir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): “Öyleyse istediğin olacaktır”⁸³ buyurmuştur.

b. Ebû Berze (ra)’den nakledilen bir rivayete göre Resûlullah (s.a.v.): “Her kim çocuğunu kaybeden bir kadına başsağlığı ziyaretinde bulunursa o kimseye cennette bir elbise giydirilir”⁸⁴ buyurmuştur.

c. Bureyde b. Hasib (ra) şöyle dedi: “Resûlullah (s.a.v.) Ensar’ın hastalarını ziyaret eder, onları sürekli sorup soruştururdu. Ensar’dan tek olan çocuğunun ölümü için çokça kederlenen bir kadının, oğlunun ölüm haberini alan Hz. Peygamber (s.a.v.) birkaç sahabe ile birlikte o kadının yanına giderek “Duyduğuma göre sen oğlun için çok üzülmüş ve kederlenmişsin.” demiştir. Buna cevaben kadın “Ey Allah’ın Resulü, nasıl üzülmeiyim ben artık doğum yapamayan ‘rakub’ bir kadını. Benim ondan başka çocuğum da yok.” demiştir. Resûlullah (s.a.v.) ona şöyle demiş: “Rakub çocuğu hayatta kalan demektir. Bir erkeğin yahut Müslüman bir kadının üç evladı ölür de onların mükâfatını ümit ederse mutlaka Allah, onu, o çocukları vasıtasıyla cennete girdirir.” Sonrasında Resûlullah (s.a.v.) kadına sabırlı ve Allah’a karşı takvalı olmasını emretti.⁸⁵

Mezheplerin bu konundaki görüşlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Hanefî âlimlerinden İbn Âbidîn (v.1252/1836) de *Reddü'l-Muhtar* adlı eserinde, Şerhü'l-Münye'den naklederek, taziyenin müstehap olduğunu söylemiş ve konuyla ilgili bazı hadisleri zikretmiştir.⁸⁶

Mâlikîlerden Habib b. Tahir, taziyenin müstehap olduğunu ifade etmiştir.⁸⁷

Şâfiî fakîhi Nevevî (v. 1277/676) taziyenin müstehap olduğuna dair Mâide suresinde geçen şu ayeti delil göstermiştir: “İyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemek ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın. Allah’tan sakının, Allah’ın cezası şiddetlidir.”⁸⁸ Nevevî, bu ayetin taziye ile ilgili gösterilen en güzel delillerden biri olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹

Yukarıda zikrettiğimiz hadislerden anlaşıldığı üzere Resûlullah (s.a.v.) taziyeye gitmeyi teşvik ettiği gibi bizzat kendisi de bu vazifeyi ifa etmiştir. Bu

⁸³ Ahmed b. Şuayb en-Nesâi, *Sünenü'n-Nesâi*, (tahk. Abdulfettâh Ebû Gudda), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1971, IV, 351.

⁸⁴ Tirmizî, *Sünen*, II, 378.

⁸⁵ Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, (tahk. Mustafa Abdulkadir Âtâ), Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990, 1 540.

⁸⁶ İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 147.

⁸⁷ Habib b. Tahir, *el-Fikhü'l-Malikî ve Edilletuhu*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1418/1998, II, 387.

⁸⁸ Mâide, 2/5.

⁸⁹ Yehya b. Şeref en-Nevevî, *el-Ezkârü'l-Müntehabe min Kelami Seyyidü'l-Ebrâr*, (tahk. el-Cefân-el-Câbî), Dâru İbn Hazm, Beyrut 1425/2004, s. 269.

da taziyenin müstehap olduğunu göstermektedir. Fukahâ, konuyla ilgili varid olmuş bu tür kavli ve fiilî sünnete dayanarak taziyenin müstehap olduğuna kanaat getirmişlerdir. Vacip olduğuna veya meşru olmadığına dair herhangi bir yaklaşım ise söz konusu olmamıştır.⁹⁰

9. Taziyede Fatiha Okumanın Hükümü

Âlimler, Fatiha süresinin taziyelerde okunması hususunu, Kur'an okumanın sevabı ve ölümlere ulaşım sağlayamayacağı meselesi çerçevesinde ele almışlardır. Hanefîlerin çoğunluğu ile Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezhebine mensup bazı fakihlere göre okunan Kur'an'ın sevabı ölümlere ulaşır ve ölümler ondan faydalanır. Bu görüştekilere göre bir kimse namaz, oruç, Kur'an okuması, zikir ve hac gibi işlediği güzel amellerinin sevabını başkasına hediye edebilir.⁹¹

İbn Salâh (v. 806/1403) *el-Fetâvâ* adlı eserinde konuyu özetle şöyle ifade etmiştir: "Âlimlerden çoğunun kabul ettiği görüşe göre Kur'an'ın sevabını ölümlere bağışlamak caizdir; ancak okuduğu Kur'an'ın sevabını bağışlarken; Allah'ım okuduğum Kur'an'ın sevabını falan kimseye ulaştır şeklinde dua etmesi gerekir."⁹²

Nevevî, Şafiî mezhebinin konuyla ilgili görüşünü şöyle açıklamıştır: "Şafiî mezhebinde daha çok şöhret bulmuş görüşe göre, Kur'an'ın sevabı ölüme ulaşmaz şeklindedir. Ancak, tercih edilen görüşe göre bu tür sevabın -özellikle arkasından dua edildiği zaman- ölüme ulaşacağı şeklindedir. Nitekim Kur'an'ın okunması duadan ibarettir. Duanın faydasının ölüme ulaşacağı konusunda ise ittifak vardır."⁹³

İmam Mâlik'e göre Kur'an okumanın sevabı ölüme ulaşmaz ve ona faydası dokunmaz. Ancak Malikî mezhebinin bazı âlimlerine göre Kur'an okumanın sevabının ölümlere bağışlanması caiz olduğu gibi sevabı ölüme ulaşır ve ona faydası da dokunur.⁹⁴ Bu bağlamda Karâfî şöyle demiştir: İnsanı Allah'a yaklaştıran ameller üç kısımdır:

a. Sevabı sadece işleyene ait olup başkasına bağışlanması caiz olmayan ve faydasının da başkasına ulaşması hiçbir şekilde mümkün olmayan amellerdir. Bunlar iman, tevhid ve diğer itikâdî amellerdir.

b. Sevabının başkasına ulaşmasında ihtilaf bulunmayan amellerdir. Mâli ibadetler bu türdendir.

⁹⁰ Mustafa Çağrı, "Taziye", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2011, XL, 203.

⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 424; Muhammed Necib el-Mutî'î, *el-Mecmû'*, XV, 522; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtâr*, II, 243; Sâvî, *Bülğeti's-sâlik*, I, 580.

⁹² Osman b. Abdurrahman İbn Salâh, *Fetâvâ İbnü's-Salâh*, (tahk. Muveffek Abdullah Abdulkâdir), Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1407/1986, s. 27.

⁹³ Mutî'î, *el-Mecmû'*, XV, 522.

⁹⁴ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, I, 423.

c. Sevabının başkasına ulaşip ulaşmayacağı hususunda ihtilâf bulunan ameller. Bunlar oruç, hac ve Kur'an okuma gibi ibadetlerdir. İmam Şâfiî ve İmam Mâlik, bu tür amellerin sevaplarının başkasına bağışlanmasını caiz görmemişler ve bu sevapların başkasına ulaşmasının mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Ancak İnsanlar bu tür davranışlardan vazgeçmemeli; zira asıl olan bu tür sevapların ölümlere ulaşmasının umulmasıdır. İnsanlar bunda Allah'a güvenmelidir.⁹⁵

Hanbelî mezhebinin ise konuya ilişkin farklı görüşleri olmakla beraber mezhebin genel kanaati şu şekildedir: Kur'an'ı okuyan kişi, ölü için niyet edip okumaya yöneldiğinde okuduğu Kur'an ölüye faydalı olur ve sevabı da ona ulaşır.⁹⁶ Ebu Bekir el-Hallal (v. 923/1517)'in rivayetiyle Ahmed b. Hanbel'in bulunduğu bir cenazede ölü defnedilince, kör bir adam kabrin yanına gelerek Kur'an okudu. Ahmed b. Hanbel de kabrin yanında Kur'an okumasının bid'at olduğunu söyleyerek adamı Kur'an okumaktan menetti. Muhammed b. Kudâme el-Cevherî (v. 237/851) bunu duyunca Ahmed b. Hanbel'e, Ebû İsmail Mübeşşir el-Halebî (v. 200/815) hakkında ne düşünüyorsun diyerek bu zatın cerh ve ta'dil durumunu sordu. Ahmed b. Hanbel sika biri olduğunu biliyorum dedi. Bunun üzerinde Cevherî; Mübeşşir, babası kendisine, "beni defnettiğinizde kabrimin başında Bakara'nın ilk ve son ayetlerini okuyun" diye vasiyet yaptığını söyledi. İbn Ömer'in de bu vasiyette bulunduğunu duydum. Ahmed b. Hanbel bunu duyunca şöyle dedi: "Adamına git ve okumana devam etmesini söyle." Aynı şekilde Ebu Bekr el-Mervezî (v. 275/888) de Ahmed b. Hanbel'in şunları söylediğini nakleder: "Kabirlere girdiğiniz zaman; Fatiha, Felak, Nas ve İhlâs surelerini okuyun ve okuduklarınızı kabir ehline hediye edin, böylece bu okuduklarınızın sevabı onlara ulaşır."⁹⁷

Okunan Kur'an'ın sevabı ölümlere ulaşmaz diyenler genelde şu delilleri ileri sürerler:

a. Bunlar ilk olarak şu ayeti delil göstermişlerdir: "*İnsana ancak çalıştığıının karşılığı vardır.*"⁹⁸ Kur'an okumak ölümlerin ameli ve kesbi olmadığından onlara hiçbir faydası olmaz. Dolayısıyla Resûlullah (s.a.v.), bunu ne yapmış ne de teşvik etmiştir.⁹⁹

b. Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: "*İnsan ölünce, şu üç şeyden başka bütün amelleri sona erer; devam eden sadaka, yararlanılan bilgi ve kendisine duâ eden hayırlı evlât.*"¹⁰⁰ Kur'an

⁹⁵ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Aliş, *Menhü'l Celil Şerhu Mühtaseri'l-Halil*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409/1989, VII, 499.

⁹⁶ Abdurrahman b. İbrahim el-Makdisî, *el-Udde Şerhü'l-Umde*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1424/2003, I, 134.

⁹⁷ Abdurrahman b. Muhammed Ebu'l-Ferac, *eş-Şerhü'l-Kebîr ala Metni'l-Muknî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, II, 425; Buhutî, *Keşşâfü'l-Kıma' 'an Metni'l-İkna'*, IV, 431.

⁹⁸ Necm 53/39.

⁹⁹ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîli Müslim Bin Haccâc*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1392/1973, I, 90; XI, 85.

¹⁰⁰ Müslim, *Sahîh*, III, 1255; Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 117: 14; Tirmizî, *Sünen*, III, 53.

okumak bunlardan olmadığı için sevabı ölüye ulaşmaz.¹⁰¹

Okunan Kur'an'ı Kerim'in sevabı ölülere ulaşır diyenlerin delilleri ise şunlardır:

a. "Arşı yüklenen ve çevresinde bulunanlar, Rablerini överek tespih ederler; O'na inanırlar. Müminler için: 'Rabbimiz! İlimin ve rahmetin her şeyi içine almıştır. Tevbe edip Senin yoluna uyanları başışla; onları cehennemden azabından koru' diye başışlanma dilerler."¹⁰² Ayete göre Müminlere duâ etmek, onların amellerinden olmadığı halde onlara fayda vermektedir.¹⁰³

b. "Bil ki, Allah'tan başka ilah yoktur; kendinin, inanmış erkek ve kadınların günahlarının başışlanmasını dile. Allah, gezip dolaştığınız ve duracağınız yerleri bilir."¹⁰⁴ Bu ayette Allah (cc) Hz. Muhammed, müminlere dua etmesini emretmiştir. Bu da Hz. Muhammed'in duasının onlara fayda sağlayacağını göstermektedir.¹⁰⁵

c. "İnanan, soyları da inançta kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiçbir şey eksiltmeyiz. Herkes kazancına bağlıdır."¹⁰⁶ Bu ayette Yüce Allah müminlere, âhret mutluluğunu, iman konusunda aynı yolu izleyen nesilleriyle birlikte yaşama imkânı vereceğini buyuruyor. Bu da başkalarının amellerinden faydalanılabileceğine işaret eder.¹⁰⁷

d. Ma'kal b. Yesâr'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "ölülerinizin üzerine Yasin süresini okuyunuz."¹⁰⁸ Şayet bunun ölüye faydası olmasaydı Resûlullah (s.a.v.) okunmasını tavsiye etmezdi.¹⁰⁹

e. Kur'an okumanın sevabının ölüye ulaşacağını savunanlar; onu hac, sadaka ve duaya kıyas etmişlerdir. Yani bu tür ibadetlerin ölüye faydası olduğu gibi Kur'an okumanın faydasının da olması gerekir.¹¹⁰ Nitekim Enes, Resûlullah (s.a.v.)'a ölülerimiz için duâ etmemizin onlar için sadaka vermeyiz ve onların yerine hac etmemizin onlara faydasının olup olmayacağını sormuş, Resûlullah da şöyle cevap vermiştir: "Yaptığınız bu amellerin sevapları onlara ulaşır ve birinize bir hediye başışlandığında sevindiği gibi onlar da o sevaba sevinirler"¹¹¹

¹⁰¹ İbn Kudâme, *el-Müğni*, II, 423.

¹⁰² Mümin, 7/40.

¹⁰³ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethü'l-Kadir*, Dâru İbn Kesir, Dımaşk 1414/1993, VI, 135.

¹⁰⁴ Muhammed, 47/19.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Müğni*, V, 79.

¹⁰⁶ Tür, 21/52.

¹⁰⁷ Muhammed el-Emin eş-Şenkîti, *Edvâü'l-Beyân fî İdâhi'l-Kur'ani bi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1415/1995, VIII, 470-471.

¹⁰⁸ Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 191.

¹⁰⁹ Tahtâvî, *Hâşiyetu't-Tahtâvî ala Merâkî'l-Felâh*, s. 621.

¹¹⁰ Buhûti, *Keşşâfü'l-Kınâ*, I, 147.

¹¹¹ Âynî, *Umdetü'l-Kâri*, VIII, 222.

Her iki görüşteki âlimlerin delillerini karşılaştırdığımızda, Kur'an-ı okumanın sevabının bağışlanması durumunda ölümlere ulaşacağı şeklindeki görüşün tercihe şayan olduğu kanaatine varmaktayız. Nitekim ölümlere Kur'an okunabileceği, sevabının bağışlanabileceği ve ölümlerin bundan faydalanacağı konusunda fukahâ arasında bir ittifak oluşmuştur. Zira İslâm âleminde öteden beri, ölümler için Kur'an okunmakta olup hiç kimse buna karşı çıkmamıştır.¹¹² Diğer görüştekilerin delillerine gelince; ileri sürdükleri en önemli delilleri olan, “İnsân için yalnızca kendi çalışıp çabalaması vardır”¹¹³ ayetini Ebû Bekir el-Verrâk (v. 240/854); “insanlar kıyamet gününde niyetleri üzerine haşr olunur”¹¹⁴ manasındaki hadisi delil getirerek “الاما ما سعي”nın “الاما ما سعي” anlamında olduğunu söylemiştir.¹¹⁵

İbn Abbâs, “İnsân için yalnızca kendi çalışıp çabalaması vardır”, ayetinin “İnanan, soyları da inançta kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız.” ayetiyle nesh olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁶

Bazı müfessirlere göre bu ayet Hz. Musa ve Hz. İbrahim'in kavimlerine hastır. Çünkü bu ayette onların suhuflarından bahsedilmektedir.¹¹⁷ Bazılarına göre, ayette geçen insanlardan kasıt, kâfirlerdir.¹¹⁸ Diğer bazı müfessirler ise “للإنسان”deki “ل”yi “على” manasına hamlederek ayeti şöyle yorumlamışlardır: İnsanlar için sadece yaptıkları günahların cezası vardır.¹¹⁹

Bunların yanı sıra ayetin anlamı, insan ancak kendi çabasıyla elde ettiğinin sahibidir, onu hak edebilir, başkasının kazandıklarında hak iddia edemez şeklindedir. Bu ayet, birisinin sahip olduğu bir şeyi başkasına bağışlamasına herhangi bir mani teşkil etmez. Buna göre bir kimsenin hayatta olan birisine, sahip olduğu bir şeyi hibe etmesinin caiz olması gibi vefat etmiş birisine de hibede bulunmasının caiz olması gerekir.

“İnsan ölünce bütün amelleri kesilir. Ancak üç şey müstesna: Sadaka-cariye veya istifade edilen bir ilim ya da kendine dua edecek salih evlat.” şeklindeki delillerine şöyle cevap verilebilir: Buradaki ihtilaf ölenin ameli ile ilgili değil, başkasının ameli ile ilgilidir. İbn Kudâme bunu şu şekilde ifade eder: “Söz konusu hadis onlar için hüccet olamaz. Çünkü hadis ölünün amelinin kesilmesinden bahsediyor. Kur'an okumanın sevabı ise ölünün

¹¹² İbrahim b. Muhammed İbn Müflih, *el-Mübdî' fi Şerhi'l-Mükni'*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997/1418, II, 281; Buhâti, *Keşşâfü'l-Kinâ'*, I, 147.

¹¹³ Necm 53/39.

¹¹⁴ Buhâri, *Sahîh*, III, 26.

¹¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVII, 115.

¹¹⁶ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, (tahk. Ahmed el-Berdüni-İbrahim Etfiş), Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye, Kahire 1384/1964, XVII, 114.

¹¹⁷ Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, (tahk. Yusuf Ali), Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1419/1998, III, 396; Zeylai, *Tebyînü'l-Hekâik*, II, 83-84.

¹¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVII, 114; Buhâti, *Keşşâfü'l-Kinâ'*, II, 148.

¹¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVII, 114; Zeylai, *Tebyînü'l-Hekâik*, II, 85.

amelinden değildir ki ona faydası dokunmasın.”¹²⁰ Böylece denilebilir ki fukahânın çoğu, Kur’ân-ı Kerîm’in ölümlere okunabileceği, kıraatin sevabının bağışlanması durumunda, bu sevabın, ölümlere ulaşacağı ve ölümlerin bu sevaptan yararlanacağı kanaatinde dir. Buna binaen taziyelerde Fatıha okumanın hiçbir sakıncasının olmadığı ve onlara fayda sağlayacağı da söylenebilir. Ayrıca Kur’an okumanın sevabının ölüye ulaşamayacağı varsayılsa bile, Hz. Peygamber (s.a.v.), “Bir topluluk Kur’ân’ı okuyup onu aralarında müzakere etmek üzere Allah’ın evlerinden birinde bir araya toplandıklarında, mutlaka üzerlerine sükûnet iner ve onları Allah’ın rahmeti bürür. Melekler de onları kanatlarıyla sararlar. Allah Teâlâ da, onları huzurunda bulunan yüce topluluğa (meleklerle) anar”¹²¹ hadisinin hükmünce, okunan yerde rahmet ve sükûnet (huzur-güven) ortamı oluşuyorsa, taziyelerde Fatıha’nın okumasında da bir beis olmaması gerekir.¹²²

Sonuç

Taziye, sevdiklerini kaybedenlerin metanetli olmalarına yardımcı olmak, onların üzüntüsünü paylaşarak onları teskin etmeye çalışmak, hem merhum hem de yakınları için dua etmek ve merhumun yakınlarına Allah’ın kaza ve kaderine boyun eğmeyi öğütlemektir. Bu bağlamda taziye, Müslüman toplum içerisinde birlik ve dayanışmayı sağlayan önemli bir gelenektir.

Hz. Peygamber ve selef-i salihinin söz ve davranışlarından hareketle, genç kadının taziyesi hariç, Müslüman olan erkek, kadın, küçük, büyük tüm ölü yakınlarının taziyesi müstehap kabul edilmiştir. Öte yandan İslâm’ın çizdiği sınırı aşmamak kaydıyla gayri müslimin taziyesine de cevaz verilmiş ve onlardan gelen taziyelerin kabulünde de bir sakınca görülmemiştir.

Taziyenin yapılış şekli ve taziyede kullanılan ifadelerin, Hz. Peygamber’den nakledilmiş davranışlara ve ifadelere muvafık olması daha faziletli olmakla beraber, ölünün yakınlarına mümkün olduğunca teselli edici, rahatlatıcı sözler söylemek ve üzüntülerinin paylaşıldığını göstermek gibi taziyenin amacını yerine getiren ifadeler ve davranışlar yeterli görülmüştür.

Şer’î bir mazeret olmadığı durumlarda taziyenin üç günden fazla sürmesi uygun görülmemiştir. Öte yandan şer’î münkeratlardan uzak durmak şartıyla, ölü yakınlarının taziye için bir yerde toplanıp taziyeye gelenleri kabul etmesinde de bir sakınca görülmemiştir. Aynı şekilde taziye merasimlerinin icrası adına yapılan özel mekânlar, Müslümanların öteden beri güzel gördükleri bir gelenek olup teşvik edilmelidir.

Taziyeye gelenlere, ölünün malından veya ölünün ailesinin yakınlarının malından ziyafet verilmesi maddi açıdan büyük bir külfet oluşturarak onları zor durumda bıraktığı için bid’at olarak addedilmiş olup kaçınılması

¹²⁰ Ebu’l-Farac, *eş-Şerhü’l-Kebîr*, II, 426.

¹²¹ Müslim, *Sahîh*, IV, 2074.

¹²² Bkz. Aslan, “İslâm Hukukunda Ölenlerin Ardından Yapılan Bazı Uygulamaların Bidatle İlişkisi (Diyarbakır ve Mardin Örneği)”, s. 125-127.

gerekmektedir. Verilen bu yemeklerde yetim hakkı bulunduğu durumlarda ise bu tür yemekler caiz görülmediğinden yasaklanmalıdır. Ancak ölünün ailesi dışındaki diğer akrabaları, komşuları ve diğer Müslümanların yardımıyla, taziye gelenlere, ikram edilen yemeklerde bir sakınca bulunmadığı kanaati hâkimdir.

Okunan Kur'an'ın sevabının ölümlere faydalı olup olmayacağı hususu çerçevesinde değerlendirilen Fatıha suresinin taziyelerde okunması, güzel bir uygulama olup şer'î açıdan herhangi bir sakıncası yoktur.

Kaynakça

- Abuzer, Celil, "Şanlıurfa'da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği -Bir Toplumsal Yapı Çözümlemesi-", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10/2, 2010, ss. 259-274.
- Albayrak, Ali, Arıcı, İsmail, "Elazığ'da Taziye Geleneği", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2, 2007, s. 33-44.
- Âlîş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Menhu'l Celîl Şerhu Mühtaseri'l-Halîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409/1989.
- Aslan, Bedri, "İslâm Hukukunda Ölenlerin Ardından Yapılan Bazı Uygulamaların Bidatle İlişkisi (Diyarbakır ve Mardin Örneği)", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/16, 2017, ss. 118-131.
- Aynî, Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye Şerhü'l-Hidâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/2000.
- _____ *'Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâtü't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut ty.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahihü'l-Buhârî*, (tahk. Muhammed Zuhayr b. Nasır), Dâru Tavkî'n-Necât, yy. 1422/2002.
- Büceyremî, Süleyman b. Muhammed, *el-Büceyremî ala'l-Hatîb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1996.
- Buhâtî, Mansûr b. Yunus, *Keşşâfü'l-Kana' an Metni'l-İknâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, yy. ty.
- Çağrı, Mustafa, (Taziye), *DİA*, XL, TDV Yayınları, Ankara 203-202 ,2011.
- Cel'ûd, Mehmâs b. Abdillâh, *el-Müvâlatu ve'l-Mu'âdatu fi's-Şeri'ati'l-İslâmî*, Riyad 1407/1987.
- Cüveynî, Abdulmelik b. Abdillâh, *Nihayetü'l-Matleb fi Dirayetü'l-Mezheb*, (tahk. Abdulazîm Mahmude ed-Dîb), Dâru'l-Minhâc, yy. 1428/2007.
- Derdîrî, Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhi'l-Kebîr (Hâşiyetü'd-Desûkûile birlikte)*, Dâru'l-Fikr, yy. ty.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, yy. ty.
- El-'Amûş, Hulûd İbrahim, "Cedeliyyetü'l-Lugavî ve'l-İctimâî fî Hitâbi't-Te'âzi fi't-Türâsî'l-Arabî", *Mecelletu Dimaşk*, 28/2, 2012, ss. 177-233.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *Mesâilü'l-İmam Ahmed*, Mektebetu İbnTeymiyye, Mısır 1420/1999.
- Ebu'l-Ferac, Abdurrahman b. Muhammed, *eş-Şerhü'l-Kebîr ala Metni'l-Mukni'*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ty. yy.
- el-Hâcce, Kevkeb 'Abid, *Fukhu'l-İbâdât fi'l-Fikhi'l-Mâlikî*, Matba'atü'l-İnşâ,

- Dımaşk 1406/1986.
- Hâkim, Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, (tahk Mustafa Abdülkadir Âta), Dâu'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer, *Reddü'l-Mühhtar ala Dürri'l-Mühhtar*, (tahk. Şeyh Ahmed Adil Mevcûd-Şeyh Ali Muhammed Muavviz), Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1423/2003.
- İbn Baz, Abudulaziz b. Abdillâh, *Mecmû'u Fetâvâ ve Mekâlâtin Mutenevva'a*, (www.imambinbaz.org).
- İbn Ebî Şeybe, Abdurrazzak b. Himâm, *el-Musannef*, (tahk. Habibü'r-Rahman el-'Azamî), el-Meclisü'l-İlmî, Hind 1403/1982.
- İbn Hacer, Ahmed b. Muhammed, *el-Heytemî, Tühfetü'l-Muhtâc fi Şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü't-Ticâriyetü'l-Kubrâ, Mısır 1357/1983.
- İbn Hanbel, Ahmed, *Müsnedu Ahmed*, (tahk. Şuayb el-Arnâvutî ve dğr.), Müssetetü'r-Risâle, yy. 1421/2001.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, (tahk. Abdullah b. Abdilmühsin ve Abdulfettah Muhammed) Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1406, 1412, 1417/1986, 1992, 1997.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*, (Muhammed Fuâd Abdülbaki), Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Halep ty.
- İbn Manzûr, Muhammed, *Lisânü'l-Arab*, Daru Sadr, Beyrut 1414/1993.
- İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed, *el-Mübdî' fi Şerhi'l-Mükni*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997.
- İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrahim, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Beyrut ty.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *el-Beyânu ve't-Tahsîl*, (tahk. Muhammed Hacı ve diğeri), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1408/1988.
- İbn Salâh, Osman b. Abdirrahman, *Fetâvâ İbnü's-Salâh*, (tahk. Muveffak Abdullah Abdulkâdir), 1. Baskı, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1407/1986.
- İbn Tahir Habib, *el-Fikhü'l-Malikî ve Edilletuhu*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1418/1998.
- Kârî, Ali b. Muhammed, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1422/2002.
- Karâfî, Ahmed b. İdris, *ez-Zehîre*, (tahk. Muhammed Hacı), Dâr'ul-Garbi'l-İslâmiyye, Beyrut 1994.
- Komisyon, *el-Fetave'l-Hindiyye*, Dâru'l-Fikr, 1310/1892.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an*, (tahk. Ahmed el-Berdûni ve İbrahim Etfîs), Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire 1384/1964.
- Makdisî, Abdurrahman b. İbrahîm, *el-Udde Şerhü'l-Umde*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1424/2003.
- Medâinî, Ali b. Muhammed, *et-Te'âzî*, (tahk. İbrahim Sâlih), Dâru'l-Beşâir, Dımaşk 1424/2003.
- Merdâvî, Ali b. Süleyman, *el-İnsâf fi Ma'rifeti'r-Racih mine'l-Hilâf*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, yy. ty.
- _____ *et-Tehbîr Şerhü't-Tahrîr*, (tahk. Abdurrahman b. Abdillâh el-Cebrîn), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad ty.
- Nesaî, Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâi*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1391/1971.

- Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, (tahk. Yusuf Ali), Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1419/1998.
- Nemerî, Yusuf b. Abdillâh, *el-İstizkâr*, (tahk. Sâlim Muhammed Âtâ-Muhammed Ali Muavviz), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000.
- Nevevî, Yahya b. Şeref, *el-Mecmu Şerhü'l-Mühazzeb*, Dâru'l-Fikr, yy. ty.
 _____ *el-Ezkâru'l-Müntehabe min Kelami Seyyidi'l-Ebrâr*, (tahk. el-Cefân-el-Câbî), Dâru İbn Hazm, Beyrut 1425/2004.
 _____ *Minhâcü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, Mektebetu Eser, İstanbul ty.
 _____ *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim Bin Haccâc*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392/1973.
- Nisâbüri, Müslim b. Heccac, *Sahihu Müslim*, (tahk. Muhammed Fuâd Abdülbaki), Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut ty.
- Ruaynî, Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibü'l-Celîl li Şerhi Mühtasari Halîl*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, yy. ty.
- Sâlihî, Muhammed b. Müflih, *el-Fürû' ve Teshîhu'l-Fürû'*, (tahk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, yy. 1424/2003.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed, *Bülğetü's-Sâlik li Ekrabi'l-Mesâlik*, Dâru'l-Me'ârif, yy. ty.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1410/1990.
- Şenkîfî, Muhammed el-Emîn, *Edvâü'l-Beyân fi İdâhi'l-Kur'ani bi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1415/1995.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethü'l-Kadîr*, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk 1993/1414.
- Şırbînî, Muhammed Hatip, *Müğni'l-Mühtaç*, Dâru'l-Fikr, yy. ty.
- 134 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tefsirü't-Taberî*, (tahk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî), Merkezü'l-Bühûsi ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye bi Dâri Hicr, Cize 1424/2004.
- Tahâvî, Ahmed b. Muhammed, *Hâşiyetu-Tehâvî ala Merâgi'l-Felâh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünenü Tirmizî*, (tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.
- Zeylâî, Osman b. Ali, *Tebyînü'l-Hekâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, el-Matb'atu'l-Emîriyye el-Kübrâ, Kahire 1313/1896.